

“БУХОРО ШАҲРИ ТАШҚАРИСИДА ЖОЙЛАШГАН МЕЪМОРИЙ АНСАМБЛЛАР ВА МАЖМУАЛАР ҲУДУДЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАҲАРСОЗЛИК ТАҲЛИЛИ”

**СамДАҚИ 201- Ш ва ҚАЯЖКҚ гуруҳи магистранти Э.Т.Усмонов
Илмий раҳбар: арх.ф.н.доц.А.Б.Балгаев**

“Мустақилликка эришганимиздан кейин халқимизнинг ўз юрти, тили, маданияти, қадриятлари тарихини билишга, ўзлигини англашга қизиқиши ортиб бормоқда. Бу — табиий ҳол. Одамзод борки, авлод-аждоди кимлигини, насл-насабини, ўзи туғулиб вояга етган қишлоқ, шаҳар, хулласки, Ватанининг тарихини билишни истайди”. Ислом Каримов[1]

Биламизки,

Бухорозаминиқадимийванавқироназимавлиёларюртиҳисобланади.

Будиёрдақанчаданқанчашоиру-уламолар,
авлиёлар, файласуфу-алломалар,
олимларяшабижодетган. Бухорошаҳри
Исломдунёсидагишарифшаҳарларданбириҳисоб
ланади. Бухоросўзининглуғавиймаъноси
“Тангрижамолитушганжой”
деганмаънонибилдиради.

Бухороминтақасидаҳозиргача 7000 дан зиёд азизавлиёлар

яшабижодэтган.

Бухоро шаҳридаги меъморий ёдгорликларини сақлаб қолиш ва қайта тиклаш доирасидаги ишлар кўлами алоҳида эътиборга лойиқдир. Ишларнинг мавқеи, ҳажми, характери ва типологияси Мустақиллик давригача бажарилган ана шундай ишлардан ўнлаб, ҳатто юзлаб маротаба зиёд. Биргина Баҳоуддин Нақшбанд меъморий мажмуасида олиб борилган таъмирлаш, қайта тиклаш ишлари, собиқ Иттифоқ даврида бу соҳада Бухорода бажарилган барча ишлар кўламидан анча каттадир(1-расм).

Шуни ифтихор билан таъкидлаш зарурки, бу йўналишда амалга оширилган ишлар кўлами ва уларнинг тезкор қурилиш суръати шахсан Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов ташаббуси билан боғлиқдир. Айниқса, Гиждувон шаҳридаги Хўжа Абдул Холиқ Гиждувоний силсиласи Президентимиз инояти ва назарига тушган тарихий объектлардан бири

бўлди. Бу обида собиқ Иттифоқ даврида ҳам қисман, яъни бўлак-бўлак **1-расм. Баҳоуддин Нақшбанд мажмуаси** ҳолда таъмирланиб, айрим ҳолларда эса ҳатто тузатилиб ҳам

ҳозирги ҳолати келинди. Фақат мустақиллик даврига келиб, Хўжа Абдул

Холиқ Гиждувоний ансамбли нафақат таъмирлаш, балки қайта тиклашдек мураккаб махсус ишлар: очиш, тўлдириш, қайта жонлаштириш, ассликни тиклаш, ободонлаштириш, тунда ёруғлантириш каби катта комплекс ишлар бажарилди(2-расм).

Натижада Хўжа Абдул Холиқ Гиждувоний ансамбли бугунги кунда буткул қайта жонланди ҳамда унинг меъморий ва “руҳий” муҳити қайтадан тикланди. Ҳар бир қарич ер, нақшу-нигорлар, қурилмалар, йўлақларга алоҳида эътибор берилди. Худди шунингдек, Бухородаги Баҳоуддин Нақшбанд меъморий мажмуаси, Хўжа Саид Амир Кулол мақбараси, ЧорБакр мажмуаси, Хўжа АлиРомитаний, Хўжа Муҳаммад Бобо

Мохитобон ар-Ревгарий, Хўжа МахмудСамосий, Хўжа

2-расм. Хўжа Абдул Холиқ ГиждувонийОриф Анжир Фағнавий, Хўжа Ориф **ансамбли****ҳозирги ҳолати**Мохитобон обидалари ҳам таъмирланди(3-расм).

Давлатимиз ижтимоий-иқтисодий тараққиёти дастурларига шаҳарсозликнинг мураккаб муаммоларидан бири, яъни тарихий шаҳарлар ва қишлоқ жойларини табиий-иқлимий, шунингдек ижтимоий-иқтисодий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ансамбл ва мажмуаларнинг муҳофаза қисмини комплекс қайта таъмирлаш кўзда тутилади. Шаҳарсозликнинг бой меъморий-лойиҳавий

меъроси тарихий марказларни қайта ўз қиёфасини бузмаган ҳолда таъмирлаш муаммоси тарихий меъросни, ҳар бир шаҳарнинг ўзига хос меъморий кўринишини сақлаш, режа асосида қонун ҳужжатларига

3-расм. Хўжа Саид Амир Кулол мувофиқ лойиҳалаш, муҳитнинг ўзлигини акс етган ҳолда,

мақбарасиҳозирги ҳолати миллийликни сақлаш йўлида олиб борилаётган ижодий ёндашиш ва қурилишни ошириш каби замонавий масалаларни ечиш билан чамбарчас боғлиқдир.

Аҳолининг турли хил ҳаёт фаолияти учун қулай муҳитни яратиш, шаҳарсозликдаги қимматли меъморий ансамбллар меъросни сақлаш ва шаҳар ҳаётининг барча жавҳарларида илмий ёндашувни яъни тадбиқ етишни таъминлашга шаҳарларнинг тарихий қисмларида жойлашган биноларни бир-бирига уйғунлаштириб муҳитни меъморий-композицион шаклини бузмаган ҳолда тиклаш лозим

Бухоро шаҳри ташқарисида, яъни туманларда жойлашган меъморий ансамбллар ва мажмуалар таркибига мисол тариқасида, Чор Бакр мажмуаси, Баҳоуддин Нақшбанд меъморий ансамбли, Хўжа Саид Амир Кулол мақбараси, Хўжа Абдул Холиқ Гиждувоний кабилар шулар жумласига киради. Маълумки, XIV аср охири ва XV аср Ўрта Осиё меъморчилиги тарихига меъморий ансамбллар ва мажмуалар, саройлар, карвонсаройлар, зиёратгоҳлар, рабатлар, сардобалар, қўрғонлар ва қадамжолар қурилиш тарихига ёрқин ҳарфлар билан ёзилган [2,3,4]. Ҳозирги даврга келиб, Бухородаги меъморий ансамбллар ва мажмуалар ҳудудларида туризм соҳасини ривожлантиришни ва зиёратга келадиган меҳмонларга қулайлик яратиш, эҳтиёжларини қондириш, очиқ ҳавода ҳордиқ олишни йўлга қўйиш ва инфраструктура объектларини қуришга зарурат туғилади [5]. Тарихий шаҳарлар ташқарисида жойлашган меъморий ансамбллар ва мажмуалар ҳудудларини шаҳарсозлик нуқтаи - назаридан тадқиқ қилиш, ўрганиш ва замонавийлаштирилган ечимларни ишлаб чиқиш ҳозирги замон шаҳарсозлигининг долзарб масаласига киради.

Қуйидаги Бухоро шаҳри ташқарисида жойлашган меъморий ансамбллар ва мажмуалар ҳудудларининг замонавий ҳолатининг таҳлили келтирилади:

Чор Бакр мажмуаси - Бухоро шаҳри яқинидаги Сумитан қишлоғида жойлашган. Чор Бакрдаги қатор мақбаралар кўп замонлардан буён халқ зиёратгоҳи бўлиб келган. XVI аср Абдуллахон ҳукмронлиги даврида икки қаватли мадраса ва ҳашаматли масжид барпо этилади. У Абу Бакр Саъд

Яманий авлод — аждодига хурмат бажо келтириб, унинг қабри бошида хонақоҳ, ҳашаматли масжид ва баланд пештоқли мадраса бино қилдиради. Сегона шаклдаги мажмуа 10 йил ичида куриб битказилади.(4-расм)

Бухоронинг 2500 йиллик тўйи муносабати билан шаҳардаги тарихий обидалар қайта тикланди. Чор Бакр мажмуасининг умумий майдони 40-гектар бўлиб, 12-гектар кенгликни қабристон қисми ташкил этади. Мазкур қабристонда жўйбойхожалари, подшоҳ авлодлари, хожаларнинг аҳли аёли, ўғил неваралари олдиндан тайёрланган даҳма — гўрхоналарга қўйилган. Мажмуанинг рўпарасида тақрибан

4-расм. Чор Бакр ансамблининг эски ҳолатидаги 150 метр шарқ томонда Ҳарамсарой ҳам тикланди

кўриниши

биноларнинг барчаси

Мажмуада барпо этилган

атрофи баланд девор билан ўраб

олинган. Призидентимиз раҳнамолиги остида Чор Бакр мажмуасида ҳам улкан қурилиш ишлари олиб борилди. Мажмуа 2000-йилнинг август ойида тўла тамирланиб истиқлолимизнинг 9-йиллиги арафасида тантанали суратда зиёратчилар ихтиёрига топширилди.(5-расм)

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд мажмуаси - Бухоро

шаҳри Когон туманида жойлашган. Мусулмон оламида “Шайх Баҳоуддин”, “Хожаи Бузург”, “Шоҳ Нақшбанд” номлари билан машҳур бўлиб, 1318-йилда Бухоро шаҳри яқинидаги Қасри Орифон қишлоғида тўқувчи хунараманд оиласида

туғилган. Ушбу қишлоқ ҳанузга қадар Қасри Орифон деб аталган. Тўлиқ исмлари Саййид Муҳаммад ибн Саййид Муҳаммад Жалолиддин Бухорий. Муборак

лақаблари Баҳо ул-Ҳақ (Ҳақнинг нури), Баҳо уд-дин

5-расм. Чор Бакр ансамблининг ҳозирги (Диннинг зиёси), Баҳо ул-милла (Миллатнинг нури).

ҳолатиБаҳоуддин Нақшбанд Абдулҳолиқ Ғиждувонийни ўзига пир

ва устод деб билиб, унинг таълимотини ривожлантирган. Нақшбандий тасаввуф назарияси ва амалиётига доир 13 та асар ёзган. Нақшбандийликнинг асосий моҳияти «Даст ба кору, дил ба ёр!» («Қўл ишда, Оллоҳ дилда») деган шиорда ўз ифодасини топган. Баҳоуддин (диннинг фахри) кароматли инсон бўлганлиги учун унга «Балогардон» деб ном беришган [2]. Амир Темури ва Темурийлар, Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Махтумқули ва бошқа улуғ зотлар Нақшбандия йўлини танлаганлар. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд

1389 йилда ўз қишлоғида вафот етган. 1993 йили Ўзбекистонда Баҳоуддин Нақшбанднинг 675 йиллиги кенг нишонланди.(6-расм)

Маълумки, ансамбллар ва мажмуалардаги структураси, яъни жойлашиши бир-биридан фарқ қилади. Бу тарихий обидалар, ансамбллар ва мажмуалар ўзининг меъморий

композицион қиёфасини бузмаган ҳолда ўз миллийлигини,анъанасини узоқ тарихимизни ёдга солган ҳолда мужассам ва турғунлигини сақланган ҳолдатаъмирланиши зарур. Меъморий ансамбллар ва мажмуаларни таъмирлашда энгаввало уни сақлаб

қолиш ва ундан фойдаланиш учун ёдгорликни

таъмирлаш усули тўғри ва аниқ танланмоғи керак.

6-расм.Баҳоуддин Нақшбандмажмуаси

ҳозирги ҳолати

Меъморий ёдгорликларнинг ҳудудларини лойиҳалаш жараёни ўта мураккаб, масъулиятли ва кўп вақт олувчи жараёндир. Бу ишни анъанавий лойиҳа тахтаси ва чизма қоғозда бажариш тобора эскирган услубга айланиб бормоқда. Ушбу жараённи осонлаштириш мақсадида лойиҳачи меъморлар ва лойиҳачи архитекторларга машина графикасининг автоматлаштирилган техник воситалари, электрон компьютер техникаси ёрдамга келмоқда. Чет эл

лойихаси амалиётида бундай электрон тузилмалар аллақачон муваффақиятли қўлланилмоқда. Бизда, Ўзбекистонда ҳам меъморий ёдгорликларни шаҳарсозлик жиҳатидан таъмирлаш лойиҳаларини бажаришда ана шундай компьютерлаштирилган график тизим ва электрон дастурларни ишлаб чиқиш ва қўллаш мақсадга мувофиқ ва давр талабидир.

Кейинги йилларда Бухорода тарихий шаҳар муҳитини унга мос ва хос меъморий уйғун иморатлар билан тўлдириш тажрибалари самарали амалга оширилмоқда. Бухородаги Баҳоуддин Нақшбанд мажмуаси ва Хўжа Абдул Холиқ Гиждувоний ансамблида бажарилган шаҳарсозлик ва тарихий меъморий муҳитни қайта тиклаш ишлари бунга жонли мисолдир. Бажарилган бу ишларни фақат ижобий баҳолаш мумкин. Шундай экан, мен юқорида баён қилган таклифларни амалга ошириш Бухоро ҳудудидаги меъморий ансамбллар ва мажмуалар ҳудудларининг келажаги, унинг архитектураси ва шаҳарсозлиги ҳамда таъмирлаш ишларининг ривожини учун хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. И.А.Каримов “Янги уйни қурмасдан эскисини бузма” Тошкент, 2006 й.
2. Абу Бакр Наршахий “Бухоро тарихи”, Т., 1966;
3. Хожи Садриддин Салим Бухорий “Бухоро авлиёлари тарихи” 1997 й.
4. М.Қ.Аҳмедов “Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи” Тошкент. 1995 й.
5. Инсониятнинг илмий ва маданий мероси — учинчи минг йилликка (1997 йил 18— 20 окт., Бухоро-Хива), Т., 1997.
6. Р.И.Ремпель “Бухарские записки далёкое прошлое Бухары”